

Karl Jaspers

**Mala škola
filozofskog
mišljenja**

Preveo s nemačkog
Slobodan Damnjanović

■ Laguna ■

Naslov originala

Karl Jaspers

KLEINE SCHULE DES PHILOSOPHISCHEN DENKENS

Copyright © 1965,1974 Piper Verlag GmbH, München
Translation Copyright © za srpsko izdanje 2014, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

**Mala škola
filozofskog
mišljenja**

Sadržaj

Predgovor	15
I KOSMOS I ŽIVOT	19
1. Dva događaja: 1919. i 1945. godina	19
2. Kosmos i materija	20
3. Beživotna pustinja kosmosa i svet Zemlje.	22
4. Duhovna situacija koju su stvorile prirodne nauke: . 25	
<i>Pocepanost sveta</i>	
<i>Razmađijavanje sveta</i>	
<i>Naučno praznoverje</i>	
5. Teze o saznanju sveta	28
II ISTORIJA I SADAŠNJOST	30
1. Današnja slika istorije	30
2. Čudo istorije u kosmičkom horizontu.	32
3. Istorija nije nastavak prirodnog dešavanja	33
4. Nauka o istoriji i njene granice.	33
<i>Stvarna i sveta istorija</i>	
<i>Nesaznatljivo celo</i>	

5. Sadašnja situacija i njena pitanja	35
6. Svest o procesu samorazaranja	35
7. Istorija i odgovornost	38
8. Prevladavanje istorije	40
III TEMELJNO ZNANJE.	41
1. Osvrt i novo pitanje	41
2. Ishodišna tačka: rascep na subjekt i objekt	42
3. Filozofska osnovna operacija: ka pojavnosti sveta	44
4. Načini sveobuhvatnog.	45
5. Promena unutrašnjeg stanja kroz temeljno znanje	48
6. Uzaludno traganje za drugom realnošću sa one strane rascepa na subjekt i objekt	49
7. Višestruki putevi filozofskog mišljenja	51
IV ČOVEK.	53
1. Pitanje o čoveku	53
2. Ćutanje prirode i govor čoveka.	54
3. Sebe ne shvatamo na osnovu sveta, ni na osnovu istorije, ni na osnovu sebe samih.	55
4. Određivanja suštine čoveka.	55
5. Šta je čovek koji je sebe svestan kao nezavisnog od svake svoje pojave?.	56
6. Borba za sliku čoveka	57
7. Čovek nije sebi dovoljan	59
8. Izlaženje izvan sebe: napredak u svetu.	59
9. Izlaženje izvan sebe: transcendencija	62
10. Hrabrost i nada.	63
11. Dostojanstvo čoveka.	63

V	POLITIČKA DISKUSIJA	65
1.	Primer političke diskusije o pitanjima nemačke politike.	65
2.	Šta se može zapaziti u takvoj diskusiji:	73
	<i>a) mešanje utvrđenih činjenica i procena</i>	
	<i>b) zahtev za ravnopravnošću mišljenja</i>	
	<i>c) teskoba ili fantastika u pogledu na budućnost</i>	
3.	Značaj filozofske svesti u političkoj diskusiji	76
VI	BIVANJE ČOVEKA U POLITICI	77
1.	Dva pola politike	77
2.	Pojavljivanje čoveka u politici	78
3.	Veličina čoveka u politici	79
4.	Put: politička sloboda	81
5.	Istoričnost političke slobode	82
6.	Da li se u slobodi krije propast?	83
7.	Samouništenje slobode	84
8.	Prigovori protiv slobode:	85
	<i>Istorijska realnost</i>	
	<i>Čovekov preterani zahtev</i>	
9.	Alternativa	86
10.	Odluka.	87
VII	SAZNAJNE I VREDNOSNE SUD.	88
1.	Filozofsko razlikovanje	88
2.	U govoru	89
3.	Teza Maksa Vebera	90
	<i>Žestina rasprave o vrednosnim sudovima</i>	
4.	Prirodne i duhovne nauke	93
5.	U kojem smislu postoji sloboda?	93

6. Mogućnost međusobno suprotnih procena istog smisla	94
7. Konstrukcija „krajnjih stanovišta“	95
8. Moći i alternative	95
9. Sažetak	97
10. Distanca, istinoljubivost, sloboda	98
VIII PSIHOLOGIJA I SOCIOLOGIJA	100
1. Aspekti sociologije i psihologije – Marks i Frojd	100
2. Diskusija s marksistom	101
3. Diskusija s psihoanalitičarom	104
4. O takvim diskusijama	106
5. Opšte nauke i filozofija	107
<i>Nepostojanje sopstvenog naučnog temelja</i>	
<i>Opšta nauka i totalna nauka</i>	
<i>Preokretanje filozofskog podsticaja</i>	
<i>Psihologija i sociologija kao profetska pseudofilozofija</i>	
<i>Moje teze iz 1931. godine</i>	
6. Posledice totalne nauke:	109
<i>Volja za moći u psihologiji i sociologiji</i>	
<i>Plan za promenu ljudi</i>	
<i>Razaranje istine i vere</i>	
7. Izvornost čoveka koji se bavi filozofijom	110
IX JAVNOST	112
1. Primeri	112
2. Volja za istinom i volja za moći	113
3. Carstvo politike	114
4. Nacrt javnosti na osnovu ideje političke slobode	115
<i>Javnost kao uslov slobodnog političkog stanja i odgovornost naroda</i>	

	<i>Političko vaspitanje</i>	
	<i>Postoji samo jedan apsolutni interes: borba za istinitost, slobodu, ispravlјivost – res publica</i>	
	5. Javni svet publicista	117
	6. Ideja i stvarnost	119
	7. Držanje u tajnosti	119
	8. Cenzura	121
	9. Izazov javnosti	122
X	ŠIFRE	125
	1. Primer: Sinaj	125
	2. Drugi primeri.	128
	<i>a) zakon kosmosa i zakon čoveka</i>	
	<i>b) haos i poredak</i>	
	<i>c) svet grčkih bogova (primer celine)</i>	
	3. Poreklo šifri u iskustvu slobode	131
	<i>a) svest o poklonjenosti i izostajanju sopstvenog bića</i>	
	<i>b) sloboda, sudbina, poverenje</i>	
	<i>c) situacija: iz tuđine u tuđinu</i>	
	4. Pojam šifre	133
	<i>Subjektivnost i objektivnost šifre</i>	
	5. Preobražavanje telesnosti, transcendencije u govoru šifri	133
	6. Promena biblijske religije	135
	7. Ideja razvijanja šifri u njihovim borbama („filozofska teologija“).	136
XI	LJUBAV	137
	1. Podsećanje na Pavla	137
	2. Polna ljubav.	139
	3. Početni antagonizam	139

4. Shema: seksualnost, erotika, brak	139
5. Metafizička ljubav	140
6. Upitnost pojavljivanja metafizičke ljubavi u svetu .	142
7. Ima li za metafizičku ljubav mesta u poretku ovog sveta?	143
8. Prožimanje vidova ljubavi i nerazrešivost u temelju čoveka	144
9. Ljubav u najširem obimu svog smisla	146
10. Ljubav i savest	147
XII SMRT	149
1. Samo čovek zna za smrt	149
2. Zašto postoji smrt?	149
3. Strah od umiranja i strah od smrti	150
4. Predstave o stanju posle smrti	151
5. Težnja ka besmrtnosti	151
6. Kružno i linearno vreme	152
7. Vremenitost, bezvremenost, večnost	154
8. Podsećanje na filozofsko preokretanje svesti o biću.	155
9. Egzistencijalno iskustvo večnosti.	156
10. Značenje spekulativnih i egzistencijalnih iskaza .	156
11. Istinoljubivost	157
12. Šifre s obzirom na smrt	158
XIII FILOZOFIJA U SVETU	161
1. Odnos filozofije prema svetu	161
2. Kako se svet odnosi prema filozofiji	162
3. Filozofija teži istini.	163

---

4. Istinoljubivost je izazov za čoveka	164
5. Filozofska aristokratija i gomila	166
6. Nezavisnost ljudi koji se bave filozofijom	168
7. Svest o nemoći uopšte	169
8. Posebna svest o nemoći u situaciji današnjeg doba Pitanje kraja	170
9. Šta filozofija treba da učini?	172
<i>O autoru.</i>	173

Predgovor

Kada mi je Bavarska radio-televizija ponudila da na njenom TV univerzitetu tokom tri meseca svake nedelje održim jedno predavanje, bio sam prilično iznenađen. Kakav lep izazov za televiziju i kakav veliki zadatak za predavača! Nisam oklevao ni časa. Filozofija postoji za čoveka kao čoveka, za svakog pojedinca. Kao naslov te serije predavanja predložio sam: „Mala škola filozofskog mišljenja“.

Mala škola: to ne znači govor o malim stvarima u filozofiji, niti izlaganje jednostavnih početaka kao pripreme za bavljenje filozofijom. Od tih dveju stvari nijedna ne postoji. Onaj ko se upušta u filozofiju odmah je u velikim stvarima i u samoj filozofiji. Kada bi bilo drukčije, onda filozofija uopšte ne bi postojala. Pridev „mala“ ovde samo ukazuje na sažetost na koju je trebalo uputiti samo filozofsko mišljenje.

Mala škola: to ne znači podučavati druge o onome što sami znamo. Ovde se ne radi o pukom prenošenju

znanja. Pre se radi o zajedničkom kretanju putevima mišljenja, s nadom da ćemo biti u stanju da i onim slušaocima koji su se do sada nesvesno bavili filozofijom damo podsticaje na osnovu kojih će shvatiti čime se filozofija zapravo bavi.

Škola *filozofskog* mišljenja: to znači primenjivanje empirijskog i racionalnog mišljenja do njegovih krajnjih granica, iza kojih se pokazuje ono prvobitno. Škola ovde ne znači vežbanje u formalnologičkim, logističkim i operacijama analize jezika, delatnostima koje imaju određeni značaj, ali ne i filozofski smisao. Škola filozofskog mišljenja hoće da ukaže na mišljenje koje u nama i s one strane nas osvetljava temelj iz kojeg proizilaze smisao i ponašanje.

Prilike na televiziji zahtevaju svake nedelje pola sata predavanja. Stoga svaki put mora da se održi jedno zaokruženo predavanje. Od mnoštva mogućih izabrao sam trinaest tema:

Ishodišne oblasti:

- I – Kosmos i život
- II – Istorija i sadašnjost
- III – Temeljno znanje
- IV – Čovek

Osvrt na politiku:

- I – Politička diskusija
- II – Bivanje čoveka u politici
- III – Saznanje i vrednosni sud
- IV – Psihologija i sociologija
- V – Javnost

Utemeljenje u večnosti:

I – Šifre

II – Ljubav

III – Smrt

Zaključak:

I – Filozofija u svetu

Kod svakog predavanja polazio sam od očiglednih iskustava, od stvarnosti i prirode, života i predanja, s ciljem da dođem do granice iza koje se pojavljuju pitanja na koja nauka nema odgovore. Tamo doživljavamo čuđenje nad bićem. Tamo postavljamo pitanje o smislu i zadatku našeg života.

Veza između različitih predavanja nije u tome što svako od njih proizilazi iz onog koje mu je prethodilo. Naprotiv, svako od njih na svoj način polazi od početka. Sva su ona usmerena na jedno jedinstveno središte koje samo nije njihova tema. I to usmerenje jeste ono što ih povezuje u celinu.

Filozofija je univerzalna. Ne postoji ništa što se nje ne tiče. Onaj ko se bavi filozofijom, taj se zanima za sve. Ali niko ne može da zna sve. Šta navodni put sveznajna razlikuje od filozofskog puta ka sveobuhvatnom? Znanje je beskonačno i rasuto; a baviti se filozofijom znači koristeći znanje tragati za onim središtem. Znanje samo po sebi jeste puko gomilanje. A filozofija je uvek celina. Znanje je racionalno, ono je svakom razumu dostupno na isti način. Filozofija je način mišljenja koji postaje čovekov pogled na svet.

Ova predavanja nastoje da se kreću unutar sledećeg načina mišljenja. Polazeći od onog što je dato, nastoje da u njemu pronađu crvenu nit koja vodi do korena svih stvari, na osnovu kojeg se te datosti osvetljavaju. Na tome se, dakle, temelji skok ka ovom drukčijem mišljenju.

Ali filozofska predavanja moraju da budu skromna upravo zato što su usmerena na tako uzvišene stvari. Što se tiče korišćenog znanja, iz mora saznatih stvari mi smo uzeli samo nekoliko kapi vode. A što se tiče same filozofije, udahnuli smo samo malo vazduha iz beskonačne filozofske atmosfere.

Ova poređenja istovremeno govore: voda saznanja postaje duhovna hrana onda kada je prisutan ne tek razum, nego sâm čovek koji to znanje misaono prisvaja. Čisti vazduh filozofije postaje snaga tek preko stvarnosti egzistencije koja u njemu živi. Činjenica da se to desilo može slušaoca da podstakne na razmišljanje. Ali puko razmišljanje ne može da ga navede da to učini. Svako mora sam za sebe da pređe prostor koji razdvaja ono o čemu se govori i samo njegovo prisustvo.

Tokom predavanjâ mi stalno dolazimo do pitanja koja se pojavljuju na granici iskustvenog i logičkog. Prvo čujemo odgovore. Ali nijedan odgovor nije konačan: svaki dovodi do novih pitanja, sve dok i poslednje pitanje ne ostane bez odgovora; ali ono nije uzalud postavljeno. Ono vodi do ispunjenog spokojstva u kojem ništa nije puko ništa, nego u kojem ljubav, kroz čovekovo unutrašnje raspoloženje, kroz um i postavljanje zahteva, može da govori o onom što je za njega izvorno.

Bazel, oktobar 1964.

Karl Jaspers

I

KOSMOS I ŽIVOT

1. Svedoci smo doba u kojem je saznanje kosmosa i materije napravilo dosad neviđene korake i događaja koji su ostavili snažan utisak na svest čovečanstva. Podsećam na dve stvari: godine 1919, neposredno posle Prvog svetskog rata, u klimi neprijateljstva desilo se nešto što se pokazalo značajnim za čoveka kao čoveka. Prilikom pomračenja Sunca na južnoj hemisferi, jedna engleska ekspedicija obavila je tehnički teška posmatranja. Njihova merenja dokazala su ispravnost predviđanja nemačkog istraživača Ajnštajna, dotad smatranih čistom fantastikom; a time je delom dokazana i ispravnost njegove teorije koja se svodila na sledeće: kosmos nije trodimenzionalan, nego zakrivljen prostor, bezgraničan ali konačan. Stručnjaci su znali za teoriju relativiteta, obrazovani slojevi povremeno su o njoj slušali kao o nekoj vrsti misaone igre. Ali sada je ona odjednom prestala da bude puko nagađanje. Pred njima je ležao dokaz zasnovan na posmatranju.

Svetsku javnost obuzelo je neobično čuđenje. Jer pitanje šta je kosmos jeste pitanje koje nastaje u divnoj slobodi žudnje za saznanjem. Osećalo se da su drevne izvesnosti postale sumnjive. Ponos zbog nauke bio je nesebična, zajednička radost.

Godine 1945. pale su atomske bombe na Hirošimu i Nagasaki. Ljudi su odavno slušali o Ajnštajnovim mislima: materija atoma krije u sebi energiju koja značajno prevazilazi sve poznate energije kojima tehnički raspolazemo. Ajnštajn je postavio svoju slavnu jednačinu mase i energije. Ali ljudi nisu bili u stanju da tu energiju oslobode iz atoma. Stoga je to izgledalo kao nagađanje bez praktičnog značaja. Mislilo se: stojimo na vulkanu; ali on nikad ne može da izbije. Tokom Drugog svetskog rata poznati nemački fizičar smatrao je da nije moguće napraviti atomsku bombu; a upravo u to vreme evropski emigranti u Americi radili su na njenom stvaranju. Iznenada, atomske bombe postale su u Hirošimi stvarnost. Nemački fizičari isprva nisu poverovali u tu vest. Ali onda je svakoga ko je bio u stanju da shvati šta se desilo obuzeo pravi užas. Ponos zbog mogućnosti nauke ustupio je mesto strahu pred onim što je započelo svoj život.

2. Posle tih dvaju događaja u nas se nezadrživo utiskuju nove predstave o kosmosu i materiji.

Kosmos, onakav kakav se pokazuje sve delotvornijim opservatorijama, izgleda ovako: Mlečni put ispunjen je milijardama sunaca. Postoje milijarde drugih Mlečnih puteva, zvezdanih maglina. Nama najbliža, golim okom vidljiva Andromedina maglina samo je jedna od milijardi maglina koje nisu dostupne golom oku.

Ta slika i dalje leži u ravni ranijih predstava, samo je sada čudovišno povećana. Ali neuporediva novina u odnosu na sve dosadašnje predstave jeste u tome što je ovaj vidljivi kosmos samo pojavni vid stvarnog kosmosa koji ne može da se predstavi, nego može samo da se misli. On je dostupan samo u matematičkim formulama, ali ne u potpunosti. Ajnštajn je prvo zamišljao svet kao zakrivljeni prostor, konačan ali neograničen, neproračunljiv u svojoj veličini. Onda ga je shvatio kao svet koji se stalno širi, koji postaje sve veći, i čiji početak u vremenu može da se izračuna. Te matematičke skice imaju smisla ukoliko su potvrđene merenjima i posmatranjima; ali gube značaj ako ne mogu da ih provere nova posmatranja. Svako ko se upusti u tu oblast istraživanja nailazi na nepremostive teškoće. Nijedna od tih čulno nepredstavljivih matematičkih skica o kosmosu u celini ne može da se do kraja matematički dokaže. Kosmos je u neku ruku otvoren za beskonačno istraživanje.

Uverljivo naučno saznanje je, kao i u slučaju kosmosa, promenilo naše shvatanje materije. Otkriće radioaktivnosti, do kojeg je došlo devedesetih godina devetnaestog veka, i cepanje atoma bili su vesnici jednog duhovnog revolucionarnog događaja. Atomi, čije je postojanje danas izvesnije nego ikada, prisutni su, ali oni nisu najelementarnije čestice, već su sastavljeni od još manjih čestica: protona, elektrona, neutrona itd. Naša predstava materije iz osnova mora da se promeni. Prvo, više uopšte ne postoje očigledno odredljive, poslednje elementarne čestice. U modelima kao što

su talas i korpuskula, koji jedno drugom protivreče, pojavljuju se događaji koji su samo matematički shvatljivi, koji su komplementarni i ne protivreče jedni drugima. Drugo, stalno se otkrivaju nove elementarne čestice (mezoni, pored ostalih). Ali još nismo dostigli poslednje, najsitnije delove materije. Istraživanja vršena pre nekoliko godina na Stanfordskom univerzitetu pokazala su sledeće: protoni nisu elementarne čestice; oni su pre tvorevine s čvrstim jezgrom velike gustine, obloženim oblakom mezona. I sada sledi načelo: neki fizičari smatraju da nikad nećemo dostići poslednju strukturu materije, nego ćemo unutar elementarnih čestica stalno otkrivati nove strukture. To znači da otpada predstava materije kao tmine koja sačinjava osnovu svakog bića, koja je neprobojna u svojoj ukočenosti. Štaviše, materija ostaje otvorena za beskonačno istraživanje; ona se ne svodi na postojanje neke pragrađe. Svaka građa samo je pojava, a ne temeljna stvarnost. Suština materije ostaje neodrediva.

3. Kosmos i materija vode naše saznanje sveta u pravcu beskonačnosti; kosmos nam svojom veličinom stalno izmiče, a materija je ono najmanje koje se uvek iznova smanjuje. Ali ta znanja i dalje nam ne daju svet uopšte. Kosmos uključuje u sebe našu Zemlju, ovu trunku materije izgubljenju u svemiru, trunku na kojoj prebiva naše biće. Ovde je naš svet, život biljaka i životinja, predeli, vremenske prilike, nebo prekriveno zvezdama; ovde smo mi ljudi s drugim ljudima. Kosmos, mada tako velik da je sve ovo u poređenju s njim gotovo ništa, prema našem saznanju ipak je beživotna pustinja moćnih kretanja materije.

Ali naš svet, ovaj divni i grozni svet, iako je vezan za materiju ipak je beskonačno više od materije i ne može se razumeti kao nešto što proizilazi iz nje.

Moderna nauka je i o ovom svetu donela suštinski nova saznanja. Jedan primer. Od antike postoji slika velikog stupnjevitog jedinstva, u kojem se svaki potonji stupanj zasniva na onom koji mu prethodi: beživotna materija, biljni i životinjski život, unutrašnjost duše, svest, mišljenje. To lepo jedinstvo celine, shvaćeno kao razvoj u vremenu, dovelo je u novom veku do zadivljujuće slike kosmičko-zemaljske prirodne istorije, koja svoj vrhunac dostiže u čoveku. Danas je to jedinstvo nestalo. Ono potonje ne može da se izvede iz onoga što mu prethodi, već se između njih nalazi jaz. Stupnjevi ne mogu da se shvate – ni na osnovu sebe samih, a ni na osnovu stupnjeva koji im prethode. Nedostaje ono što sve njih obuhvata.

Ali istraživanje koje je razorilo neodređenu predstavu jedinstva, u drugom smislu je obnovilo tu predstavu: preko saznanja odnosa između stupnjeva, koje se danas na iznenađujući način stalno i iznova potvrđuje kao izvesno saznanje. Ograničiću se na odnos nežive materije prema životu.

U XIX veku dokazano je da sve što u prirodi živi proizilazi isključivo iz života – *omne vivum ex ovo*. Prarađanje iz materije, prelazak od neživog ka živom, koji je dotad bio nešto samorazumljivo, pokazao se kao varka. Ali u isto vreme započelo je novo premošćavanje. Organsku materiju, koja se dotad povezivala samo sa životom, hemičari su uspeli sintetički da proizvedu u svojim laboratorijama; to im je prvo pošlo

za rukom 1828. s mokraćnom kiselinom. Od tada se razvija moderna organska hemija. Otkriven je ogroman svet organske materije, uključujući visokorazvijene molekule belančevina, ali ta materija je lišena života.

Uprkos tome mnogi ne žele da se odreknu predstave po kojoj će jednog dana živa supstancija, život, moći da se izvede iz materije. Ali to je nemoguće. Život nije samo najsloženija materija, on je živo telo. Ono je morfološki beskrajno strukturisano; ono nije neka, makar i vrlo složena, hemijsko-fizička mašina koja, da bi mogla da se stvori, mora da bude konačna. A život – to nije samo živo telo, to je i naše biće, s unutrašnjim i spoljašnjim svetom prema kojima se aktivno odnosimo. Telesni aparati, celishodno delujućim hemizam, čulni organi – jesu delo života, ali ne samo njega. Istraživači su otkrili i proizveli neslućene biološke tvorevine, ali nisu uspeli da stvore sam život.

Veliki istraživač ne preuveličava svoje znanje. Dok je dolazio do otkrića u oblasti kosmosa i atoma, Ajnštajn nije gubio smisao za tajnu života. Godine 1947, pod uticajem bolesti, misleći na svoje telo zapisao je sledeće reči: „Čudim se što ova neverovatno složena mašinerija još može da funkcioniše.“ I pritom je osenio „kako se sva naša naučna saznanja nalaze u jadnom stanju“. A 1952. piše: „Ako posmatram najmanjeg insekta koji je sleteo na moj papir, ako razmišljam o njemu, ja osećam nešto što otprilike može da se izrazi ovako: Bog je velik, a mi, sa svim našim naučnim divotama, samo smo uboge kapi.“

Ali to raspoloženje ostaje bez dejstva. I Ajnštajn je filozofski zarobljen pretpostavkom da je sve što postoji

matematički uređeno i da u osnovi može da se do kraja matematički shvati. Ajnštajn takođe tvrdi da je život unapred dat u atomu, da je „misterija celine sadržana već na najnižem stepenu“. Ali zašto je mi nismo dostigli? Zato što matematika zakazuje kad misaono prodiremo u veće dubine. Zato što nam stanje današnje matematike ne omogućava da „izračunamo ono što se sadrži u temeljnim jednačinama“. Za Ajnštajna misterija ne leži u samoj stvarnosti; ona nastaje zato što matematika još nije računanjem uspela da pronikne u nju.

Ali mi s Kantom kažemo: jedinstvo života koje omogućava da shvatimo nastanak života iz nežive materije, ako uopšte postoji, leži u nedostižnom beskonačnom. Nova saznanja i njihovi zadivljujući pojedinačni rezultati samo produbljuju tajnu u celini.

4. Naučna istraživanja, ne sama filozofija, stvaraju situaciju za filozofiju. Filozofija, rođena iz drugog izvora, do izražaja dolazi u datoj naučnoj situaciji koju shvata i tumači.

U našoj sadašnjoj situaciji to je novina: čistota naučnog istraživanja moguća je i potrebna isto kao i jasnost sopstvenog izvora filozofije. Zadovoljiću se jednim pogledom na posledice nejasnoće u shvatanju prirode.

Prvo: dosad je sveukupnost bivstvjućeg bila samorazumljiva kao slika sveta. Danas više ne raspoložemo opštevažecom slikom sveta. Svet je pocepan.

Kaže se da je svet po sebi materija iz koje proizilazi sve što je u njoj već sadržano: život, unutrašnjost, svest, mišljenje. S predstavom prelaza i razvoja to shvatanje postalo je prazna priča kojom se prividno prevazilazi

jaz između različitih sfera bića. Ništa nije drukčije ni kad nastojimo da svet shvatimo na osnovu života, duha, mišljenja. Univerzalni aspekti ne obuhvataju celinu sveta. Oni pogađaju ono pojedinačno, ali ne i celinu. Pred pitanjem o svetu u celini nauka ostaje bez odgovora. Ukoliko je naučno saznanje čistije, utoliko je dublje pocepan svet koji nam ono pruža.

Ali oslobađanje od starih slika sveta navodi pogrešno shvaćenu nauku na prihvatanje nove, navodno naučne slike sveta, koja nas u našoj slobodi guši više nego bilo koja ranija slika sveta.

Drugo: svet je razmađijan. Nauka i tehnika oslobodile su nas od magije i mnogo olakšale potvrđivanje našeg materijalnog bića u prirodi. Bavljenje magijom danas nije samo praktična nepodopština, nego je i nečasno postupanje koje izneverava ljudski život.

Ali razmađijavanje sveta pretvorilo se u osvedočenost zasnovanu na tehničkoj praksi. To se dešava na sledeći način: kad upalimo električno svetlo, kad uključimo radio, kad vozimo auto, mi ne znamo šta se pred nama događa. Učimo da rukujemo tehničkim sredstvima i znamo samo da imamo posla s pravim stvarima, to jest s onima koje su mogle da budu napravljene samo na osnovu naučnog saznanja. Ali onda očekujemo da je tako s celim svetom i mislimo: postoji mnogo toga što još nismo shvatili, ali u osnovi sve je bez ostatka saznatljivo. Istina, nauka ne mora, recimo, da napravi živo biće, na primer čoveka, ali mi verujemo da će to jednom moći da učini.

Šta se desilo? Na mesto stare magije, kad se nije dosezalo do naučnog načina mišljenja, stupilo je jedno

novo i beslovesno, u neku ruku magijsko mišljenje. Veličanstveno razmađivanje, do kojeg je došlo u oblasti neprikosnovene nauke i tehničkog umeća, svojim apsolutizovanjem i širenjem na sve što postoji razorilo je svakodnevnu, ispunjenu stvarnost. U doživljavanju predela, mesta povezanih s našom sudbinom, u beskonačnom bogatstvu pojava, kao i u svesti o beskonačnoj prirodi, mi stičemo iskustvo nečega što nikako nije nestvarno, što nikako nije samo subjektivno osećanje.

Mi živimo u stvarnosti kao u svetu šifri i njihovoj borbe. Naše naučno saznanje, na osnovu kojeg su pojave razmađijane, omogućuje da te šifre budu samo svetlije i bogatije i iskonski delotvornije. Te šifre nauka ne može ni da stvori ni da uništi.

Primer za borbu u svetu šifri. Govorimo o šifri „Bog“: On je stvorio svet. Jedna šifra glasi: Bog je matematičar. On je stvorio svet polazeći od mere i broja. Stoga možemo da ga podražavamo u mislima (tako bi možda rekao Ajnštajn). Nasuprot tome stoje dublje šifre: Bog je stvorio svet na nama neshvatljiv način, u njemu je stvorio ono matematičko, a u čoveku matematičara. Matematičko ne iscrpljuje svet, matematičko je pre samo jedna crta u biću prirode i načinima čovekovog saznanja (tako je mislio Kuzanski).

Još jedan primer: carstvo slika sveta u kojima su ljudi živeli za nauku nema značaj i važenje; ali te slike sveta, kao carstva šifri, zauvek zadržavaju svoj značaj. Gore i dole, više i niže, nebo i zemlja, blistavi etar i tama dubine, olimpijski i htonski bogovi – na sve to mi danas drukčije gledamo. Ali lažno razmađivanje donelo je ljudima duševno slepilo.

Treće: pojave u svetu su saznatljive. Saznatljivosti koje su rođene iz čuđenja, i koje same rađaju čuđenje, pokazuju kuda prodire istraživanje. Istinsko saznanje koje se kreće ka beskonačnom, ali unutar sopstvenih granica, zadovoljava se iskustvom mogućeg.

Nevolja ljudske egzistencije počinje onda kada se ono što je nauka saznala smatra jedinim bićem i kada se misli da ono što naučno ne može da se sazna – zapravo i ne postoji. Nauka postaje naučno prazno-verje. To prazno-verje u ruhu prividne nauke postaje temelj gomile gluposti u kojima nema ni nauke, ni filozofije, ni vere.

Napraviti jasnu razliku između nauke i filozofije i udovoljiti zahtevu istine nikad nije bilo toliko neodložno kao danas, kada se čini da filozofija nestaje, a da naučno prazno-verje širi svoje grane.

To opasno i lažljivo isklizavanje iz čiste nauke i izvorne filozofije uništava našu svest o biću. Ta svest postaje prazna kao funkcija bića koje sebe shvata i doživljava na jedan apstraktan način. To se krivotvori u slici sveta kao načinu postojanja svemira, u razmađivanju kao temeljnom raspoloženju usamljenosti, u naučnom prazno-verju kao ophođenje sa stvarima kroz koje one same postaju nevidljive. To isklizavanje zatvara put ka filozofiji. Filozofija ima zadatak da probije te prepreke i čoveka vrati njemu samom.

5. Sažeto rečeno:

Mi smo u svetu, ali nam svet kao celina nikad nije predmet.

Istraživanje pojavnih predmeta ide u beskraj.

Za naše saznanje svet nije zatvoren u celinu; šta-
više, on je pocepan. Istraživanjem upravljaju ideje
jedinstva koje važe u određenim oblastima sveta; do
sada ne postoji nijedna naučno plodna ideja jedinstva
celine sveta.

Svet ne treba shvatati iz njega samog; ni iz materije,
ni iz života, ni iz duha. Nesaznatljiva stvarnost iznad je
saznatljivosti; saznanje nju ne doseže. Za naše saznanje
svet je nedokučiv.

Sve su to granice nauke, ali ne i onog mišljenja koje
svoje filozofsko poreklo ima u našoj egzistenciji. Na
primer: jedinstvo sveprirode, onog sve-jednog koje
počiva u sebi samom, dostupno je iskustvu pobožno-
sti, ali ne i svetovnom znanju. Ali ta pobožnost gleda
na sveobuhvatan način, i stvarni svet – sve do svakog
posebnog i individualnog bića – sagledava u šiframa.
Za istraživanje one nisu ništa; istraživanje ne može ni
da ih dokaže, ni da ih opovrgne.